

IDÉHISTORIA PÅ GÅNG Umeå 10–11 oktober 2024

ABSTRACTBOK

TORSDAG 10 oktober

09.00–11.45

Möte (Hum G.219): Institutionsrepresentanter

10.00–11.45

Möte (Hum G.231): Doktorander

13.00–14.15 Välkomna

Christer Nordlund, Anna Larsson

Inledande panelsamtal (Hum D.220 Hjortronlandet): Är vi ännu Foucauldianer? Om teorins roll i idéhistorieämnet

Synne Myrebøe, Annelie Drakman, Erik Isberg

14.30–15.40 Parallella sessioner 1

1A (Hum G.217): Tidsanda sekelskiftet 1900

Evelina Wilson: "Nu har vår goda Mormor en dylik sömn attaque": Förhållningssätt till ålderdom och åldrande i ståndsfamiljer i Finland under 1800-talet

Abstract: När blir man gammal, vad definierar en person som gammal och vad medför en hög ålder? Det här är frågor som jag undersöker i en 1800-talskontext utifrån brev skrivna inom ståndsfamiljer ur olika släkter i Finland under perioden 1800–1899. I materialet ingår brev från män och kvinnor som dog i en ålder mellan 61 och 86 år. Deras dödsålder ansågs hög eller rent av väldigt hög för deras samtid, och i det bevarade materialet definierar de sig själva som gamla. I flera fall angavs även deras dödsorsak som "ålderdom".

Fokus här ligger på de åldrandes och deras närmaste familjemedlemmars beskrivningar av hög ålder, hur de upplevde och förhöll sig till denna och framför

allt vilka kroppsliga besvär som ålderdomen medförde och förväntades medföra samt hur dessa behandlades. Vid vilken ålder man anses gammal och förhållningssättet till ålderdom är kulturellt betingat och skiljer sig även åt mellan män och kvinnor, men det påverkas också av den medicinska kunskap som finns tillgänglig i samhället. De familjer som står i fokus i denna presentation levde på 1800-talet, en period då det gjordes stora framsteg inom den medicinska vetenskapen, vilka mot slutet av seklet ledde fram till den så kallade moderna medicinens genombrott. Utvecklingen var även en viktig delorsak till att den förväntade livslängden i Europa höjdes under seklet. Med hjälp av material som sträcker sig över hela århundradet kommer jag i min presentation därför även att diskutera huruvida de undersökta familjernas förhållningssätt till ålderdom, deras definition av denna och deras sätt att behandla ålderdomens sjukdomar samt deras kunskap om dessa sjukdomar påverkades av den utveckling som pågick i samhället de levde inom.

Julia Falk: Från lurendrejeri till uttryck för det undermedvetna? Debatterna kring spiritismen i Stockholm under det sena 1800-talet

Abstract: I min presentation redogör jag för min nyutkomna avhandling *En andlig terra incognita: Spiritismen i det sena 1800-talets Stockholm* och några av de slutsatser jag kommer fram till i den. Spiritismen var en rörelse som växte fram i mitten av 1800-talet i USA och som förespråkade såväl existensen av andar efter döda människor som att det gick att kommunicera med dem. Utöver dessa ståndpunkter var det dock en heterogen rörelse utan gemensam ledare, skrift eller organisation. Dess anhängare hade ofta vetenskapliga anspråk och flera av dem menade att man genom spiritismen – och vad de ansåg var vetenskapliga bevis för andars existens – även funnit empiriska underlag för kristendomen. Spiritismens tro blev således för vissa ett sätt att försöka kombinera vetenskapliga angreppssätt med en kristen tro.

Presentationen kommer dock främst fokusera på den roll som spiritismen spelade i Stockholm under det sena 1800-talet och tre omfattande debatter kring den som pågick i Stockholmspressen. Trots att spiritismen inte fick särskilt många anhängare i Sverige visar jag i min avhandling på att den var ett ämne som diskuterades livligt i Stockholm och något som många förhöll sig till. Flera av den tidens stora debattörer, såsom Knut Wicksell, Karl af Geijerstam och Anton Nyström, gav sig in i debatterna om spiritismen och målade upp den som ett reellt hot. Det framkommer även genom min avhandling att offentliga seanser och föreläsningar om spiritismen var ett inslag i Stockholms kulturliv och något som betydligt fler än endast spiritisterna deltog i. Slutligen kommer jag i min presentation visa på hur idéer om det undermedvetna inverkar på inställningen till spiritismen och gav nya förklaringsmodeller till vad de spiritistiska fenomenen faktiskt kunde innebära – vilket möjligtvis blev spiken i kistan för allmänhetens intresse för den.

Jimmy Jönsson: *Idéer om rationalitet och biologisk diversitet i svensk skogsvetenskap under tidigt 1900-tal*

Abstract: Odlingstekniken monokultur bygger på en ekonomisk rationalism som säger att hela odlingsytan ska upptas av den gröda eller det träslag som är föremål för markägarens kommersiella intresse. Därtill ska all annan växtlighet betraktas som ett ogräs som konkurrerar med odlingsverksamheten om ljus, näring och utrymme. Monokulturen, samt dess ekonomiskt-rationella motivering, dominerar idag odlingslandskapet närmast fullständigt, inom jordbruket såväl som skogsbruket. Många forskare ser monokulturens framväxt och framgång som en logisk följd av industrisamhällets historiska strävan efter att rationalisera naturresursutvinningen i syfte att maximera vinsten och optimera produktionen. I denna presentation diskuterar jag ett exempel på att monokulturens historia trots allt är mer komplicerad. Under det sena 1800- och tidiga 1900-talet framhöll jägmästare, naturvetare och andra verksamma inom disciplinen skogsvetenskap att skogen, ur ett strikt ekonomiskt rationellt perspektiv inriktat mot att maximera vinsten och optimera produktionen, inte skulle skötas som en monokultur, utan tvärt om som en blandskog med bevarandet av artrikedom och olika ekologiska samspel som riktmärken. Biologisk diversitet uppfattades därmed som uttryck för ett rationellt tillvägagångssätt medan monokulturer och ett alltför specialiserat skogslandskap sågs som ett hinder för att vrida upp produktionstakten. Med utgångspunkt i svenska debatter under tidigt 1900-tal visar jag hur företrädare för denna position argumenterade, vad som motiverade deras tankegångar samt varför opinionen till slut vände och den gängse skogsvetenskapliga ståndpunkten i Sverige i stället blev att förespråka monokulturer. Presentationen berör frågor av relevans för de vidare fälten miljöhistoria, teknikhistoria och vetenskapshistoria men skildrar också en mer specifik institutionell utvecklingslinje inom skogsvetenskapen.

1B (Hum G.219): Performativitet som metodbegrepp

Panelsamtal med Liza Jakobsson, Jim Hagström, Fredrik Bjarkö

Abstract: Panelen syftar till att genom paneldeltagarnas respektive avhandlingsprojekt undersöka performativitet som idéhistoriskt metodbegrepp. Utgångspunkten är att idé- och kunskapsproduktion låter sig tolkas som performativa handlingar genom vilka historiska aktörer skapar och omskapar begrepp, idéer och meningssammanhang.

De representerade avhandlingsprojekten handlar bl.a. om politiska idéer om hemmet, elmarknaden och filosofihistorieskrivning.

1C (Hum G.231): Medicinhistoria 1

Jonatan Samuelsson: *De första svenska medicinjournalisterna? Medicinska medarbetare i svensk press ca 1949–1960*

Abstract: Press och andra medier har under hela sin historia avhandlat medicinska ämnen på olika sätt. Inte minst epidemier och farsoter har beskrivits och diskuterats inom ramen för en medierad politisk offentlighet. I takt med att tekniska landvinningar och en bredare läsarmarknad gav upphov till billigare populärpress, tog sensationella upptäckter och lokala sjukdomsutbrott alltmer massmedial plats under 1800-talets andra hälft, jämte en stadig ström av paternalistisk hälsorådgivning. Den typ av specialjournalistik som vi idag är vana vid – vare sig det gäller sport, vetenskap eller medicin – uppkom emellertid inte förrän efter andra världskriget. I stort sett gäller detta hela västvärlden, och för Sveriges del är det Expressenjournalisten Bernt Bernholms utnämning till ”medicinsk medarbetare” 1949 som brukar räknas som startskottet för den moderna medicinjournalistiken. Likväl vet vi idag ytterst lite, om något alls, om hur medicinjournalistiken i övrig svensk press och andra massmedier etablerades och utvecklades vid denna tid. I denna presentation kommer jag därför att introducera fem svenska medicinreportrar – däribland Bernholm själv – verksamma vid de större dagstidningarna Expressen, Aftonbladet, Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter under perioden 1949–1964. Fokus i presentationen ligger framförallt på deras journalistiska produktion i medicinska ämnen, och på uppkomsten av det medicinska specialreportaget och den medicinjournalistiska genren i en svensk kontext.

Christer Nordlund: *Den kritiska åldern? Nedslag i klimakteriets idéhistoria*

Abstract: Klimakteriet var länge ett närmast tabubelagt ämne i det offentliga samtalet. Så är det inte längre. Det har under de senaste åren utkommit en stor mängd självhjälpslitteratur, kommuner kan klimakteriesäkra sina arbetsplatser med hjälp av särskilda klimakteriecoacher och ”Klimakteriepodden” har blivit en av Sveriges största podcasts inom kvinnohälsa, bara för att nämna några exempel. Denna nya status för klimakteriet väcker frågor om klimakteriets idéhistoria. Uppfattningarna om klimakteriet – vad det innebär, beror på och om och i så fall hur det kan förebyggas eller behandlas – har nämligen varierat kraftigt genom historien. I den här presentationen görs några nedslag i klimakteriets intellektuella historia från 1700-talet och framåt i syfte att belysa sådana idémässiga förändringar och därigenom ge perspektiv på samtidens livliga diskussioner i ämnet. Presentationen bygger delvis på tidigare forskning inom medicin- och genushistoria, som tagit fasta på att klimakteriet alltid haft en både kroppslig och kulturell dimension, men också på analyser av en serie tongivande böcker som konkretiserar idéutvecklingen. Några av dessa böcker kan betraktas som internationella standardverk, andra är utgivna i Sverige och främst riktade till en svensk publik. Liksom den medicinska facklitteraturen i stort fram till 1900-talet är de flesta tidiga verk om klimakteriet skrivna av män, läkare och forskare. Under det

senaste halvseket har det dock skett en förändring även i detta avseende samtidigt som litteraturen om klimakteriet har breddats, bortom medicinvetenskapen. Avslutningsvis kommer debatten om klimakteriet inom den så kallade andra vågens kvinnorörelse att beröras.

Anna Tunlid: *Debatten om dödshjälp i Sverige under 1900-talets första hälft*

Abstract: Under åren 1941–1943 steg dödstalen brant på Vipeholms sjukhus, ett statligt sinnessjukhus för vård av så kallade ”svårskötta obildbara sinnesslöa”. De höga dödstalen har, framför allt i massmedia, tolkats som att Hugo Fröderberg, överläkare på Vipeholm, utsatte patienterna för medveten dödssvält eller eutanasi. Stöd för denna tolkning utgörs bland annat av de avlidna patienternas låga kroppsvikt samt av några uppmärksammade uttalanden om eutanasi av Fröderberg. Huruvida detta berättigar till slutsatsen att patienterna avled genom eutanasi studeras inom det pågående forskningsprojektet ”Döden på Vipeholm. En undersökning om vården av ”svårskötta obildbara sinnesslöa” och möjlig medveten dödssvält”. I denna presentation diskuteras Fröderbergs uttalanden om eutanasi mot bakgrund av den mer allmänna diskussionen om eutanasi i det svenska samhället under första halvan av 1900-talet. Till skillnad från USA och Storbritannien fanns vid den här tiden ingen organiserad rörelse som förespråkade dödshjälp i Sverige, men såväl läkare som teologer och jurister yttrade sig i frågan i skilda sammanhang. Presentationen tar upp i vilka situationer eutanasi kunde anses berättigat men även de argument som framfördes emot en sådan handling.

15.40–16.10 Fika

16.10–17.20 Parallella sessioner 2

2A (Hum G.217): Representationer och benämningar

Jacob Isaksson: *Kvinno- och genushistoria: Förhandlingar om kunskap och makt 1980–2020*

Kvinno- och genushistoria beskrivs ofta som ett av de mest framträdande historiografiska uttrycken under 1900-talets andra hälft. Genom att envetet rikta fokus på tidigare förbisedda analytiska kategorier (kvinna och genus) så har kvinno- och genushistoria genererat kunskap som utmanat tidigare etablerade ramar för historievetenskapen. Framväxten och institutionaliseringen av dessa forskningsområden har samtidigt åtföljts av återkommande diskussioner om villkoren för denna kunskapsproduktion.

Mitt avhandlingsprojekt knyter an till sådana frågor. Jag är framför allt intresserad av villkoren för kunskapsproduktion, och de epistemologiska och ontologiska spänningar som ibland uppstår mellan feministiska teorier och vetenskapliga normer och praxis inom historieforskning mer generellt.

Den första delstudien belyser relationen mellan tidigmodern historieforskning och feministisk teori. Här aktualiseras framför allt frågor om anakronism. Bör historiker applicera nutida begrepp vid studier av det förflutna, eller är det snarare ett uttryck för ett epistemiskt våld på det förflutna?

Den andra undersökningen fokuserar på det inom- och utomvetenskapliga mottagandet av sex avhandlingar som alla, om än på olika sätt, undersöker prostitution ur historiska perspektiv. Merparten av dessa avhandlingar tilldrog sig stort intresse, även utanför den snäva fackdiskussionen. Tongångarna var i vissa fall höga, och en av avhandlingarna blev föremål för en omfattande debatt, då den ansågs vara både vetenskapligt undermålig och ett uttryck för författarens personliga politiska agenda. Avhandlingsförfattarnas engagemang och omsorg för de historiska aktörerna är också en återkommande brännpunkt i flera andra diskussioner i materialet.

Den tredje delstudien är precis påbörjad och behandlar rösträttsforskning. I dagsläget har jag tittat på mottagandet av tre avhandlingar som alla handlar om kvinnlig rösträtt. Planen är att också analysera texter som publicerats med anledning av rösträttsjubileer i olika antologier. Därigenom hoppas jag ytterligare kunna belysa effekterna av nutidens historieskrivning, det vill säga kvinnorösträttens symboliska betydelse för nutidens politik.

Jag kommer presentera resultat från de tre delstudierna, och prata om hur dessa knyter an till projektet övergripande syfte: att undersöka hur kvinno- och genushistoria har konstituerats diskursivt under perioden 1980–2020.

Jonas Liliequist: *Taedium vitae* ("ledsnad vid livet") och melankoli i 1700-talets straffrättsliga praxis – framväxten av ett nytt otillräknelighetsbegrepp

Under 1600-talet hände det allt oftare att människor angav sig själva för brott belagda med dödsstraff oftast begångna för länge sedan och utan några vittnen. Till en början uppfattades dessa bekännelser som uppbyggliga prov på sann ånger men ganska snart väcktes en misstanke att avsikten i själva verket var att få bli avrättad. Obekräftade självangivelser kopplades till begreppet *taedium vitae* "ledsnad vid livet" och straffades som försök "att ljuga livet av sig". Något senare inträffade de första fallen av mord på små barn. Även dessa förknippades med *taedium vitae* och betraktades som gärningar begångna med vett och vilja. Begreppet melankoli förekommer inte i de svenska lagtexterna men kom att uppmärksammas alltmer under 1700-talet i takt med att läkarutlåtanden avlöste prästerliga intyg om kristendomskunskaper och sinnesbeskaffenhet som expertutlåtande med högsta auktoritet. Frågan var dock hur melankolins konsekvenser för tillräknelighet och straffansvar skulle bedömas. Det medeltida begreppet *avvita* var inte till stor hjälp. Utvecklingen mot ett nytt otillräknelighetsbegrepp i den straffrättsliga praktiken åskådliggörs med utgångspunkt från några valda rättsfall.

Tintin Hodén: *Den kvinnliga pionjären som specifik konsthistorisk typ*

Abstract: I presentationen diskuterar jag uppkomsten och formering av den kvinnliga konstpionjären som en specifik konsthistorisk typ. Jag menar att den kvinnliga pionjären är en typkonstruktion som har tillkommit genom den samproduktion som bland annat förekommer i dagspressen. Begreppet samproduktion används för att beskriva den performativa process där dagspressen upprättar och formar föreställningar om den kvinnliga pionjären. Under 2000-talet har kvinnliga konstnärer getts allt större utrymme i konsthistoriska sammanhang och i dagspressen är berättelser om tidigare "bortglömda" kvinnliga konstnärer numera ett återkommande inslag. Det rör sig om kvinnliga konstnärer som varit verksamma under 1900-talets första hälft och vars konstnärliga prestationer succesivt har omvärderats och lyfts fram som banbrytande. Genom att anlägga ett idéhistorisk på dagspressens rapportering om kvinnliga konstpionjärer är det därmed möjligt att undersöka hur synen på kvinnliga konstnärskap har tagit sig uttryck över tid och beroende på sammanhang. I talet om kvinnliga pionjärer har det ofta framhållits att det ökade intresset för kvinnliga pionjärer har banat väg för en ny konsthistorisk kanon. Jag menar dock att idén om den kvinnliga pionjären – såsom den samproducerats i dagspressen – i flera avseenden utgår från samt befäster modernismens etablerade framstegsberättelse. Det innebär att de kvinnor som lyfts fram som konstnärliga pionjärer ofta rangordnas efter manligt kodade normer. Presentationen inbegriper därmed även en diskussion om de ideal och värdehierarkier som ligger till grund för samtida konsthistorieskrivning.

2B (Hum G.219): Miljöhistoria

Rithma Kreie Engelbreth Larsen: *"The ecological Indian": Den omstridte historie om oprindelige folks viden*

Abstract: I oplægget vil jeg fremdrage nogle af de centrale skillelinjer, der viste sig i debatten om "den økologiske indianer", som den udspillede sig i 1990'erne og de tidlige 2000'ere. Med en begrebshistorisk læsning sættes fokus på de stridende historiefortolkninger, der gjorde sig gældende blandt såvel fortalere som modstandere af tropen. Med inspiration fra videnskabshistorikeren Donna Haraway argumenterer jeg for, at de divergerende historielæsninger tillige er rodfæstet i forskellige epistemiske tilhørsforhold og politiske interesser.

Kritikerne mente ikke, at idén om "den økologiske indianer" kunne underbygges, men at historien snarere eksemplificerer, hvordan oprindelige folk har destabiliseret økosystemer og endog drevet rovdrift på naturressourcer. Fortalere argumenterede til gengæld for historiske eksempler på, hvordan oprindelige folk har formået at have en relativt harmonisk relation til naturen på baggrund af en stor viden om miljø og natur. I kølvandet herpå er der en tæt relation til kategorien "oprindelige folks viden" [Indigenous knowledges], der er opstået for at markere og legitimere en sådan videns-kategori distinkt fra videnskaben. Men denne konceptualisering rejser en række nye problematikker, der angår spørgsmål om, hvorvidt kategorien

refererer til en transhistorisk kendsgerning – eller snarere tapper ind i skabelsen af en ny identitet, der ræsonnerer med politiske udviklinger i anden halvdel af det 20. århundrede.

Analysen viser, at positionerne kan placeres i to overordnede klynger. Hvor modstandere oftest lægger vægt på, at tropen udspringer af en nyere og essentialiserende konstruktion, som kan risikere at skade oprindelige folks rettighedskampe, mener fortalere ofte, at en underkendelse af vidensformens historiske kontinuitet begår ”epistemisk uretfærdighed” imod oprindelige folk. Den første klynge fokuserer på de performative elementer i tropen, mens anden klynge fokuserer på den næsten transhistoriske sandhed i oprindelige folks bæredygtige omgang med natur. Slutteligt kompliceres dog denne analytiske opdeling, om end det også konkluderes, hvordan den kan belyse vigtigheden af det historiske narrativ for politiske inklusionsprocesser.

Mattias Näsman: *Ekonomisk kunskap, nya miljöproblem och implementeringen av miljöavgifter och miljöskatter*

Abstract: Denna studie undersöker framväxten av miljöskatter och -avgifter inom svensk miljöstyrning i relief mot administrativa styrmedel; från att de för första gången föreslogs för att hantera miljöproblem av Erik Dahmén 1967, till den första implementeringen i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Frågorna som utreds är vilka aktörer som var centrala i att introducera miljöskatter och miljöavgifter i Sverige under den senare delen av 1980-talet samt de skäl för introduktionen de uppgav. Vilken roll spelade ny kunskap och idémässiga skiften för att motivera introduktionen av dessa styrmedel och hur förändrades miljöstyrningens logik som en konsekvens av introduktionen?

Studien visar bland annat på hur ansvariga ministrar och Naturvårdsverket i samband med uppbyggnaden av det svenska miljöskyddssystemet i början av 1970-talet efterfrågade nationalekonomisk kunskap: dels för att kunna prioritera den statliga förvaltningens knappa resurser och dels för att använda för att motivera satsningar på miljövärden även i framtiden när konkurrensen om samhällets resurser hårdnade.

2C (Hum G.231): Medicinhistoria 2

Maria Josephson: *Från börda till resurs? Patienterna och Radiumhemmet i Stockholm under cancerforskningens guldålder 1950–1980*

Abstract: Beträffande cancerforskning framstår decennierna efter det andra världskriget som en gyllene period. En rad olika cytostatika godkändes av amerikanska FDA under 1950-talet, samtidigt som så kallade strålkanoner lanserades för att göra strålbehandling av tumörer mer precis och effektiv. 1971 förklarade president Nixon i USA efter starka påtryckningar från patient- och lobbyorganisationer krig mot cancer, vilket ytterligare ökade resurserna för cancerforskning såväl i USA som i Europa.

Radiumhemmet i Stockholm, som fram till 1950-talet i första hand var en behandlingsinstitution med fokus på radiumbehandling, blev med sina nyinrättade forskningslaboratorier under decennierna efter kriget ett av världens främsta centra för tvärvetenskaplig cancerforskning och behandling. I byggnaderna snett bakom Karolinska Sjukhusets entré i Solna löpte tre i tiden centrala utvecklingslinjer samman: dels den nya mikrobiologiska och kemiskt orienterade cancerforskningen, dels den accelererande kemiska och tekniska utvecklingen inom cancerdiagnostik och behandling, och sist men inte minst en förändringsprocess gällande roller för läkare, forskare och cancerpatienter som påskyndades av den snabba utvecklingen inom forskning och behandling. Cancerpatienter som tidigare hade skickats hem för att dö blev en central resurs för den växande forskningen.

Det föreslagna bidraget syftar till att dels skissera hur läkare- patient- och forskarroller på Radiumhemmet förändrades i relation till utvecklingen under de dynamiska decennierna mellan ca 1950 och 1980. Dels diskuteras två för cancerbehandling och diagnostik centrala tekniker; strålkanonen och finnålsbiopsin, med avseende på deras inverkan på relationen mellan läkare, patient och forskare.

Disa Runeby: *Kroppens och själens små hälsokällor: Hormonrubbnings-sjukdomar under tidigt 1900-tal*

Abstract: Under början av 1900-talet växte hormonrubbningar fram som en ny sjukdomskategori. Hormoner förstods som ett slags organiskt kommunikationssystem som dels satte i gång olika centrala processer i kroppen, dels knöt den samman i en helhet. Dessutom verkade de kunna (om)forma människan i grunden; personligheten, sinnessjukdomar, kön och kroppsväxt, ja allt styrdes av hormonella balanstillstånd.

Denna presentation utgår från patientfall från Serafimerlasarettets medicinska klinik och fokuserar på hur hormonella rubbningar diagnosticerades och behandlades. Vilka symtom tolkades vara orsakade av obalans i hormonsystemet och vad kan undersökningarna och terapierna säga om förståelsen av kroppen? Temat utgör en del av mitt avhandlingsprojekt som undersöker på vilka sätt svenska

läkare förstod människans kropp och själsliv som styrts av hormoner under början av 1900-talet.

Adam Furbring: *Människan och giften: Smittkoppsympning i Sverige 1726–1801*

Abstract: Detta avhandlingsprojekt studerar det hälsofrämjande arbetet mot smittkoppor i Sverige utifrån bredare medicinvetenskapliga meningssammanhang mellan åren 1726–1801. Ett övergripande syfte är att utvinna kunskap om hur människor förhöll sig till en särskilt utbredd epidemisk sjukdom samt de hälsovårdande åtgärder som vidtogs för att bota och, i vissa fall, förekomma denna. Särskilt fokus ägnas smittkoppsympningen som introducerades som en kompletterande terapi till mer välbeprövade behandlingar vid århundradets mitt och som med tiden fick en mer central roll för att motverka de stigande dödstalen i landet.

Jag ämnar skärskåda hur läkekonstens företrädare – det vill säga läkare, präster och lekmän – försökte skapa kunskapsmässigt förtroende för smittkoppsympningen och i ljuset av detta diskutera hur uppfattningar om den mänskliga kroppen förändrades över tid. Utifrån vetenskaps sociologiska perspektiv undersöks de spänningsfält mellan medicinvetenskapliga och religiösa föreställningsvärldar som aktörerna rörde sig inom för att belysa både erfandet av sjukdomar och attityder gentemot de botemedel som stod till buds. Källmaterialet består övervägande av texter som författats av läkare inom olika genrer såsom årsberättelser, rapporter, upplysningsskrifter men även skriftliga spår av andra delaktiga aktörer som istället meddelade sina ståndpunkter i veckopress och brevkorrespondens. Å ena sidan riktar jag uppmärksamhet mot det motstånd som tog form. Detta uppstod dels som potentiella problem och etiska överväganden, dels som konkreta hinder som uppstod i praktiken i mötet med en motvillig befolkning. Å andra sidan kontrasteras detta mot de lyckade försök som gjordes, främst för att djupare kunna analysera på vilka sätt man lyckades skapa tillit för en ny teknik – vilket i förlängningen innebar ett ökat förtroende för den medicinvetenskapliga kunskapen och de som förmedlade den.

19.00 Middag Rex Rådhuset, entré från torget (mingel från 18.00)

FREDAG 11 oktober

08.30–9.40 Parallella sessioner 3

3A (Hum G.217): Kristendom och politik under svenskt 1900-tal

Anton Jansson: *Frikyrklig liberalism under efterkrigstiden: Preliminära resultat och uppslag*

Abstract: I den svenska historiografin tar frikyrkorna ofta platsen som en form av vägröjare. Väckelserörelserna formar från sent 1800-tal skötsamma arbetare och demokratiskt sinnade föreningsmänniskor som skapar en folkrörelsekultur, vilken ligger till grund för det demokratiska genombrottet. Sedan försvinner ofta frikyrkorna ur berättelsen om det moderna Sverige, och om frikyrklighet som fenomen dyker upp är det vanligen genom 1900-talets pingstväckelse ur vilken det nya partiet KDS växer fram.

Men traditionen från 1800-talets väckelse, med dess politiska aktivitet med liberala förtecken, fortsätter vara stark under hela 1900-talet. Inom samfund som Svenska Missionsförbundet, Svenska Baptistförbundet och Metodistkyrkan i Sverige fanns ett stort samhällsengagemang, som ofta tog sig partipolitiska uttryck, främst inom Folkpartiet, men även i Centerpartiet och Socialdemokraterna.

I det här föredraget kommer jag presentera några preliminära resultat och idéer kring vidare forskning om efterkrigstidens frikyrkliga liberalism, i vid mening. Detta i relation till ett par större horisonter. För det första gäller det efterkrigstidens liberala idéutveckling, här förstådd i relation till praktisk politik och ett mycket specifikt sammanhang, nämligen en frikyrklig deloffentlighet. För det andra, utifrån det senare temat, relateras det till dynamiken mellan kristen tro och politiskt engagemang i den ”sekulära” politiska offentligheten. Hur motiveras politiskt engagemang? Hur översätts mellan tro och politik? Och vilka kan röra sig mellan de båda offentligheterna? På så vis lyfts också frågan om religionens position i samhället i stort, religiös transformation och sekularisering.

Stefan Gelfgren: *Väckelserörelse, klass och solidaritet: Preliminära resultat och uppslag*

Abstract: Inom ramen för den här sessionen avser jag att undersöka solidaritet och klass inom svensk 1900-talsväckelse. Det handlar i det här fallet om att söka fånga vad som sker med klassbegreppet, eller distinktionen, som uppstår mellan de väckta och de icke-väckta, och då särskilt mellan de lägre bemedlade grupperna inom och utanför väckelsen. Att arbetarrörelsen med sin grund i socialismen och dess religionskritik ofta (men inte alltid) inte gick hand i hand med väckelserörelsen är tämligen bekant. Lösningen på samtidens sociala problem, som båda grupperna såg i sin samtid, hade helt enkelt olika lösning – klasskamp eller frälsning.

Ronny Ambjörnsson visade i sin numera klassiska studie om ”den skötsamme

arbetaren” hur ett disciplinerat och bildningssökande liv inom nykterhets- och arbetarrörelsen bidrog till demokratins genombrott, och även kunde fungera som en social hävstång. Härigenom bildas dock nya hierarkier. På liknande sätt var det också inom väckelserörelsen, i linje med exempelvis Max Webers tes om ”den protestantiska etiken”. Väckelsen fick dess människor att formulera en ny, tänker jag mig, klass-/gruppstillhörighet, en tillhörighet som distanserade sig från sin tidigare sociala hemvist. Samtidigt fanns inom väckelsen en stark drivkraft att sprida Guds ord till de icke-väckta, men även en solidaritet med samhällets utsatta, vilket renderade i olika initiativ för att hjälpa eller frälsa dessa.

Det jag avser att studera är alltså hur den hjälp- och Kristus-behövande ”icke-skötsamme personen” definieras i relation till den ”skötsamme väckelsepersonen”. Hur och på vilka grunder formuleras identiteten som väckt respektive icke-väckt. Upprättas nya distinktioner, och i sådana fall på vilka grunder – klassmässiga och/eller moraliska? Studien baseras på tryckt material (tidningar och traktater) från framför allt Pingströrelsen och Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.

3B (Hum G.219): Vetenskapshistoria

Maria Josephson: *Idéhistorikern i praktiken: Medicinens historia och kulturarv vid KI som forsknings- och arbetsplats*

Abstract: I samtiden reses allt oftare frågor om humanioras syfte: vilken konkret nytta har egentligen samhället av ett ämne som till exempel idéhistoria, och vad kan idéhistoriker arbeta med utöver forskning och undervisning? Med Medicinens historia och kulturarv vid Karolinska Institutet som exempel syftar presentationen till att belysa hur idéhistorisk kompetens kan omsättas i praktiken, och hur historia och historiska samlingar kontinuerligt hamnar i och kan placeras i nya relevanssammanhang i samtiden. Presentationen berör bland annat hur historiska bok- och föremålssamlingar förvaltas och kan aktualiseras, undervisning i medicinshistoria för läkarstudenter, samarbete med andra professioner, den alltmer aktuella frågan om repatrieringar av mänskliga kvarlevor samt relationen mellan idéhistorikerns perspektiv och hur historia och historiska skeenden presenteras och diskuteras i media.

Ambitionen med ovanstående presentation är att åskådliggöra både utmaningar och möjligheter idéhistorikern ställs inför i ett sammanhang som inte är den klassiska universitetsinstitutionen.

Gustav Holmberg: *Navigationskolorna under 1800- och 1900-talen*

Abstract: Vetenskapshistorisk forskning uppmärksammar ibland de kunskapskulturer som finns i utbyteszoner mellan akademi och samhälle. Det kan röra sig om en förhållandevis avancerad kunskapsmassa som utvecklas och lärs ut i organisationer som inte tillhör de typiska akademiska, en verksamhet som ofta sker

i de organisationer som ligger i gränstrakterna mellan akademien och avnämare i till exempel näringslivet eller staten. I det moderna Sverige har en inte försumbar mängd sådana institutionella arrangemang, ofta i form av en blandning mellan stat och privata aktörer, växt fram under 1800- och 1900-talen (Eriksson 1978, Kaiserfeld 2013).

Här diskuteras statliga navigationsskolor i exempelvis Göteborg, Malmö och Stockholm som en sådan intermediär organisation med verksamhet inom samhällsrelevant kunskap, grundade som en följd av ett statligt beslut 1841. Det behandlar vilka typer av kunskap och expertis – naturvetenskaplig såväl som teknisk, medicinsk och humanistisk – som fanns företrädd där. Där fanns en bred uppsättning av verksamheter, som såväl handlade om exempelvis astronomi – som astronomiska passageinstrument och andra navigations- och tidsstandardiseringsrelaterad teknik – som teknologi (radar, maskinteknik, skeppsbyggnadsteknik), moderna språk, medicinska frågor och så vidare.

Ingrid Dunér: *Botemedel mot framtidschock: Transhumanismen i historisk kontext*

Abstract: Detta är en presentation av min avhandling, *Controlling Destiny: Julian Huxley's Post-Darwinian Evolutionism and the History of Transhumanism* (2024). Transhumanism är en intellektuell, politisk och social rörelse som förespråkar användandet av teknik för att förbättra och utöka människans egenskaper och styra mänsklighetens fortsatta utveckling. Utmärkande är bland annat att man använder evolution och biologi för att föreställa sig framtiden.

Sedan 1980-talet har de idéer som omhuldas av transhumanismen blivit en del av ett mera utbrett sätt att tänka om människan och hennes framtid i vår samtida teknokultur, men det har saknats en mera detaljerad och precis historieskrivning. Syftet för mig har varit att försöka spåra de intellektuella rötterna till förgrundsgestalterna inom den transhumanistiska rörelsen som började göra sina röster hörda på 1980-talet och 1990-talet.

Begreppet transhumanism myntades av evolutionsbiologen Julian Huxley (1887–1975). Tillsammans med en grupp andra samtida framtidsorienterade tänkare hjälpte Huxley till att sprida idéer om medveten mänsklig evolution och människoförbättring. Han skapade ett post-Darwinistiskt narrativ om evolutionen som skulle hjälpa mot en under 1900-talet pågående framtidschock av existentiella mått.

Avhandlingen handlar om Huxleys transhumanism och hans inflytande på en ny generation futurister. Jag har undersökt kontinuitet och diskontinuitet i tänkesätt, med särskild hänsyn till centrala idéer om kontroll, medveten evolution och det posthumana. Jag har intresserad mig för hur vetenskaplig och teknologisk utveckling i relation till samhället och den sociala ordningen formar idéer och förväntningar om framtiden och om vilken framtid som är önskvärd.

3C (Hum G.231): Utbildningshistoria

Anna Larsson: *Mellan pedagogik och medicin: Skolhälsovårdens psykokultur 1940–1990*

Abstract: Den psykosociala skolhälsovården utvecklades och byggdes ut under 1940–1990 i ett spänningsfält mellan skolundervisning och sjukvård, guidad av övergripande synsätt som kan beskrivas i termer av en psykokultur (jfr. Pietikäinen 2007). Detta är temat för ett pågående VR-finansierat forskningsprojekt som här ska presenteras. Genom att historiskt kontextualisera idéer om elevers problem, lämpliga behandlingar/åtgärder och olika yrkesgruppers roller, syftar projektet till att bidra med kunskap om skolhälsovårdens psykokultur och dess förändringar över tid. Forskningsfrågorna är: 1. Vilka var de bärande elementen i skolhälsovårdens psykokultur? 2. Hur hängde skolhälsovårdens psykokultur samman med tidsmässiga ideal i skolan, vetenskapen och samhället? 3. Vilka förändringar och kontinuiteter över tid framträder? Det empiriska materialet består av statliga texter, handböcker, tidskriftsartiklar samt arkiverade elevakter över elever som ansågs vara problematiska. Ett mål med projektet är att ge en förståelsebakgrund till skolans elevhälsoverksamhet idag. Denna bakgrund kommer att historiskt belysa och problematisera hur synen på barns och ungas psykiska hälsa påverkas av tidsmässiga och socialt situerade förväntningar från skola och samhälle, samt av rådande vetenskapliga kategoriseringar samt tillgängliga förklaringsmodeller och behandlingsalternativ.

Niklas Törnsten: *Barn – en källa till förnyelse*

Abstract: Sedan 1990-talet har den förskolepedagogiska inriktning som bygger på inspiration från det norditalienska Reggio Emilia vuxit i Sverige, från ett litet projekterande sammanhang till en pedagogik som nu genomsyrar stora delar av barnomsorgen. Utbildningsvetenskaplig forskning har huvudsakligen studerat Reggio Emilia-pedagogiken ur ett didaktiskt perspektiv – praktiknära och metodorienterat – och den historiska bakgrunden har även för den svenska praktiken kommit att berättas utifrån den postfascistiska och kooperativt präglade italienska föregångaren.

Syftet med det inledda avhandlingsarbete jag presenterar är att belysa den samtida perioden av inhemsk förändring och passa in Reggio Emilia-inspirationen i en historiskt specifik svensk kontext. Vidare ämnar den bidra till en historisk medvetenhet som kan stärka förståelsen för vad vi vann i mötet med den aktuella pedagogiska filosofin, men också vad vi förlorade och vad vi kan behöva lära på nytt. Avhandlingen är utformad som en idéhistorisk receptionsanalys och samlar idéer, perspektiv och intentioner från såväl politisk och utbildningsvetenskaplig nivå som från den yrkespraktiserande förskollärarkåren under tiden för pedagogikens inledande implementering. Den berättar om hur Reggio Emilias idé om *det rika barnet* kom att få en alldeles särskild prägelse i mötet med förståelsen för *det kompetenta barnet* som slog igenom parallellt med den nyliberala vändningen och det svenska institutets grundande.

Rebecka Dahlkvist: *Den frigörande gränsen: Frihet, auktoritet och symboliskt faderskap hos folkuppfostraren Manfred Björkquist 1916–1942*

Abstract: Pedagogen Manfred Björkquist (1884–1985) var en av 1900-talets viktigaste aktörer i Svenska kyrkan och som exponent för en kristen idealistisk livsåskådning var han tongivande i det som uppfattades som en kulturkamp mellan naturalism och idealism under århundradets första hälft. I historieböckerna om Sveriges politiska historia förekommer han framför allt som en konservativ aktör i försvarsstriden på 1910-talet. Som opinions- och folkbildare grundade han bland annat kulturtidskriften *Vår Lösen* samt Sigtunastiftelsen och var rektor för dess folkhögskola fram till 1942. Med institutionell bas i Sigtuna sökte han i egenskap av ”folkuppfostrare” realisera ett samhälle på idealistisk kristen grund, och det är detta pedagogiska samhällsprojekt som står i fokus för min avhandling.

Björkquist verkade i en tid av snabb samhällsomvandling och han kritiserade det han såg som en grasserande normlöshet. Den tidigare forskningen har ibland haft svårt att analytiskt hantera den sammansatte Björkquist: han betonade både traditionella gemenskaper och individens frihet, han var både tillbaka- och framåtblickande, och han ville bevara kristendomen och Svenska kyrkan men genom att förnya dem båda. I min analys fokuserar jag på hans syn på frihet och auktoritet: i samhället, kyrkan, hemmet och inte minst inuti individens eget själsliv. Särskilt uppmärksammar jag den roll som fadern i olika skepnader – kungen, präster, familjefäder och inte minst Gud – tillskrevs. På detta sätt vill jag komma åt kärnfrågor i den moderna epoken präglad av omförhandling av den tidigmoderna patriarkalistiska samhällsordningen där fadersmakten varit navet i samhället och hela kosmos. I vad bestod legitim auktoritet? Och vem och vad var en fader? Genom angreppssättet syftar avhandlingen till att empiriskt bidra till vår förståelse av konservatism i svenskt 1900-tal och teoretiskt till vår förståelse av konservatism i relation historisk förändring.

09.40–10.00 Fika

10.00–11.10 Parallella sessioner 4

4A (Hum G.217): Kulturella normer i historien

Leif Runefelt: *Apan Jocko, eller aphärmaren på svenska scener – en fråga om det mänskliga, 1825–1880*

Abstract: 1825 sattes pjäsen Jocko, ou le Singe du Brésil (Jocko, eller den brasilianska apan) upp på scen i Paris och gjorde formidabel succé, mycket beroende på titelrollen, apan Jocko, spelad av den berömde dansaren och akrobaten Charles-François Mazurier. Apimitationen blev ett fenomen, och under flera decennier uppträdde apimitatörer runt om på Europas scener i många olika pjäser, baletter och pantomimer. Apans förmåga att härma men endast att härma hade länge förbluffat människan, och att efterapa i stället för att efterlikna hade varit ett uttryck för människans oförmåga att använda sitt förnuft. När människor däremot härmade apor på scen under 1800-talet lyftes apans ädla drag fram, till exempel genom att den visade sin trohet gentemot en vit man eller offrade sig för att rädda ett människobarn i nöd. Presentationen bygger på en text bestående av tre delar. I den första delen redogör jag för apimitatörer i Sverige från 1829 då den franske kroppsbyggaren och akrobatén Vénitien satte upp Jocko, eller den brasilianska apan som pantomim i Malmö, till att fenomenet tynade bort under 1800-talets andra hälft. I andra delen diskuterar jag hur det kom sig att apimitationen blev så framgångsrik: möjligheten att i samma gestalt locka till skratt och tårar och den lockelse som fanns i att luckra upp gränsen för det mänskliga. I sista delen testar jag en hypotes, nämligen att Jockos entré på Europas scener är bunden till kolonialismens utveckling, som försvårade användandet av 1700-talets ”ädla vilde”. Den icke-europeiske Fredag villig att oegennyttigt offra sig för sin rationella Robinson behövde bytas ut mot en mer harmlös varelse, apan, i en ny kolonial tid.

Sara Ekström: *Gustav III:s nationella dräkt: styrning, känslor och identiteter*

Abstract: Jag tänkte börja med att presentera min avhandling, som jag disputerade på i maj 2023, och sedan berätta om ett nytt forskningsprojekt som jag just nu utformar och söker medel för.

Min avhandling handlar om diskurser om styrande och den mänskliga naturen som aktualiserades under sent 1700-tal. Jag undersöker tre nationella projekt under Gustav III:s tid: Vasaorden (1772), Nationella dräkten (1778) och Svenska Akademien (1786) genom att studera idéer och diskussioner om tekniker för styrning och subjektsskapande, någonting man kan kalla för regeringskonst.

I min analys är jag inspirerad av Foucaults begrepp governmentality, och jag undersöker hur den mänskliga naturen problematiserades i styrning under Gustav III:s tid. Man försökte inte arbeta emot begär och känslor, som sågs som naturliga mänskliga drivkrafter, utan i de olika projekten försökte man istället kanalisera och använda dessa drivkrafter så att styrandet skulle vara så effektivt som möjligt. På så

sätt vill jag i avhandlingen undersöka liberalism på ett annat sätt, genom att visa att en enväldig suverän kunde plocka upp element som man kan kalla för liberala i sin styrning. Men jag vill också visa hur det parallellt fanns andra, äldre, idéer om hur den mänskliga naturen bäst skulle styras.

I ett av kapitlen behandlar jag alltså Gustav III:s nationella dräktreform. Men jag undersökte bara idéerna bakom dräktens införande, inte själva genomförandet av reformen. Jag arbetar därför just nu på en forskningsansökan för att undersöka reformen utifrån känslö-, genus- och styrningshistoriska perspektiv. På vilket sätt lanserades den nationella dräkten i praktiken? Vad uttryckte kvinnor och män i olika samhällsklasser för tankar och känslor i förhållande till dräkten och kungen? Sågs dräkten som statusfylld eller löjlig, vacker eller ful, bekväm eller obekvämt? Varför ville vissa bära den och andra inte? Hur gjordes motstånd? Hur visades lojalitet?

Peter Josephson: *Vinpressen och konnässören: Smakideal och vinjournalistik på 1980- och 90-talen*

Abstract: Vinrecensioner är numera ett stående inslag i svensk dagspress och bildsatta vinreportage publiceras regelbundet i helgbilagorna liksom i olika livsstilsmagasin. Det finns därutöver ett flertal specialtidningar på området: Allt om vin, Elle vin & mat och Vin & bar, bara för att nämna några. Svensk vinjournalistik är dock en relativt ung företeelse. Tidskriften Allt om mat skrev redan på 70-talet utförligt om vin men det var inte förrän en bit in på 80-talet som genren slog igenom brett. När det väl sker går det dock snabbt. Expressen är först ut och lanserar en egen vinspalt den 7 augusti 1982. Två veckor senare är det Dagens Nyheter tur. I oktober är det premiär för Svenska Dagbladets motsvarighet. Trenden sprider sig snart till landsortspressen och under den resterande delen av 80-talet och början av 90-talet kan man iaktta hur vinreportagen och vinrecensionerna får allt större utrymme på sidorna samtidigt som bildsättningen allt oftare sker i fyrfärgstryck. När Sveriges Vinskribenters Förening grundas 1990 är syftet att verka för en fri och oberoende konsumentupplysning samt att markera att seriös vinbevakning är att betrakta som ett journalistiskt uppdrag i egen rätt.

I mitt föredrag *Vinpressen och konnässören* avser jag att analysera genombrottet för detta slags recensions- och reportagematerial i svensk press med fokus på dess underförstådda kunskapsanspråk och vinets funktion som social statusmarkör under en period då tidigare klassbundna konsumtionsmönster och dryckesvanor snabbt var på väg att förändras samtidigt som nykterhetsrörelsens politiska inflytande var fortsatt starkt. Hur tilltalade den nya vinjournalistiken sin tänkta publik och vem bjöds därigenom in att identifiera sig som presumtiv konnässör? Vilket socialt signalvärde tillskrevs vin och vinkunskap och hur skulle kunskapen idealt sett manifesteras? Hur föreställde sig vinjournalisterna den typiske läsaren och hur påverkade denna imaginära adressat recensionernas och reportagens ord- och bildval?

4B (Hum G.219): Bildning och filosofi

Frits Gåvertsson: *The Somerville School and (the Re-emergence of) Metaphysics*

Abstract: Recently there has been a surge of interest in the so-called ‘Somerville School’—a group of Oxford-based philosophers including G. E. M. Anscombe, Iris Murdoch, Mary Midgley and Philippa Foot active from the early 1950’s and onwards. What has been largely overlooked in this recent surge of scholarship, however, is the group’s reliance on an understanding of metaphysics as a descriptive-normative historical enterprise and the distinct form of historical, or genealogical, argumentation that this understanding brings to the writings of the group. In this talk I provide a characterisation of this shared understanding of metaphysics as a historical science, explain how it both threatens a commonly accepted narrative concerning the re-emergence of metaphysics in analytic philosophy and gives rise to a distinct form of historical arguments. I also exemplify these more abstract historiographical and argumentative points by tracking and explicating these metaphysical concerns and their adjacent argumentative structures in a number of prominent writings of members of the Somerville School.

Andreas Tagmose Grønkjær: *Oprindelse og oprør: Rekonceptualisering af menneskets oprindelse i ”Vormärz”*

Abstract: I midten af det 19. århundredes Tyskland, i den såkaldte Vormärz, producerede den gruppe, der gik under betegnelsen ”Jung-Hegelianer”, en enorm mængde kritisk filosofi, historiografi og artikler for at ”antænde åndens ild i menneskeheden” (Bauer) og skabe et nyt menneske. Alt af ”den gamle orden” skulle rives ned, så dette nye menneske kunne opstå. Det blev gjort ved at se bagud gennem den nye etnologiske videnskab, som Göttingen-historikerne udviklede, for at præsentere menneskeheden som forenet i kraft af at være menneske, ikke i kraft af tro. Der er blevet lagt stor vægt på ung-hegelianernes bibelkritik, men meget lidt på den etnografiske viden, de begreber og metaforer, hvormed de udarbejdede en ny opfattelse af menneskets oprindelse. Denne nye idé om mennesket blev brugt til at skabe et alternativt udgangspunkt for en sekulær historie. Et, hvor udgangspunktet ikke var en guddommelig orden, men en naturlig udvikling af menneskets selvbevidsthed.

Denne præsentation vil diskutere behovet for en idé om menneskets oprindelse i ung-hegelianernes tænkning, eksemplificeret gennem Ludwig Andreas Feuerbach, Moses Hess og Bruno Bauer, og hvordan de skabte et andet historisk udgangspunkt ved at trække på et etnografisk informeret begreb om menneskeheden, på baggrund af Göttingen-historikeren Christoph Meiners' værker. På den måde forsøgte de at skabe en ny menneskehed, som ikke var underlagt forskellige kulturelle abstraktioner. De forsøgte konceptuelt at omdefinere menneskehedens oprindelse, hvorved de kunne underminere Preussens ”Kristne Stats” politiske legitimitet.

Henrik Bohlin och Anders Burman: *Bildningens didaktik*

På senare år har vi i Sverige upplevt något av en renässans för bildningsbegreppet. Både inom akademien och i tidningsoffentligheten har bildning lyfts fram som ett aktuellt pedagogiskt och politiskt begrepp. Nu tyder mycket på att bildningsbegreppet även kommer att skrivas in i de läroplaner för grundskolan och gymnasiet som kommer att gälla från 2025.

Det är inte första gången som bildningsbegreppet lyfts fram i skolsammanhang. Ett exempel är 1992 års offentliga utredning Skola för bildning. Tidigare ansågs läroverken ha ett bildningsuppdrag och redan på 1800-talet var det vanligt att tala om bildning i samband med inte bara gymnasiet och universitet utan också folkskolan.

I föredraget redogör vi för ett nytt forskningsprojekt som undersöker på vilka sätt bildning har motiverats i sådana sammanhang, vilka former av bildning som har prioriterats och vilken mening som tillskrivits bildning. Särskilt fokus läggs på frågan om hur bildningens didaktik har utformats.

Syftet är att belysa bildningens didaktik i ett längre historiskt perspektiv. Vi tar oss an syftet genom didaktikens fyra huvudfrågor: Varför? Vad? Hur? och Vem? Målet är att besvara följande frågor.

1. Hur har bildning motiverats såväl inom som utanför ramarna för det svenska institutionaliserade skolväsendet sedan början av 1800-talet?
2. Hur har man tänkt kring bildningens innehåll, vilka kunskaper och erfarenheter har inberäknats och vilka har uteslutits?
3. Hur har bildningen relaterats till olika lärandeaktiviteter?
4. Vilka har utgjort målgruppen för olika bildningssträvanden och vilka har exkluderats?

Samtidigt har vi ambitionen att rekonstruera en bredare historia om bildningens begrepp och traditioner i Sverige. Förutom vetenskapliga artiklar – som behandlar olika aspekter av problematiken – kommer projektet att resultera i en monografi som tar ett helhetsgrepp på den svenska diskursen om bildning från tidigt 1800-tal till i dag samtidigt som vi följer upp och besvarar frågorna.

4C (Hum G.231): Perspektiv på kunskapsproduktion

Josefin Olsson: *Omöjliga möjligheter: En kritisk analys av normkritik i en era av postkritik*

'Normkritisk pedagogik' eller 'Normkritiska perspektiv' har under det senaste årtiondet utvecklats till ett betydelsefullt svar på en rad olika samhällsrelaterade problem i Sverige och utgör nu normen för värdegrundsbaserade praktiker och rättvisearbete inom en mängd olika institutioner, företag och organisationer. Normkritiska

perspektiv lärs ut inom ramen för (och ses ibland som likställt med) kurser i genusvetenskap och i den offentliga debatten har begreppet kommit att ses som nära sammanlänkat med feminism. Till följd av dess popularisering har ett flertal parallella och motstridiga diskurser kring normkritik och dess potential utvecklats. Medan vissa förstår begreppet som en del av ett växande (och problematiskt) feministiskt inflytande på politik och vetenskap är andra optimistiska kring normkritikens möjligheter att utmana och förändra maktrelationer, samtidigt som dess appropriering av nyliberal diskurs och policy också befaras. Den här presentationen centreras kring min avhandling där jag utvecklar en feministisk kritik av normkritik. Studien innefattar tre olika fall där jag med utgångspunkt i ett poststrukturalistiskt och psykoanalytiskt teoretiskt ramverk undersöker konstituerande effekter och politiska implikationer av normkritik som begrepp och praktik.

Annika Berg: *Den prissatta hälsan: Kunskapsanspråk och etiska överväganden inom det hälsoekonomiska fältet*

Abstract: Under det senaste dryga halvseket har hälsoekonomi etablerat sig som ett distinkt kunskapsområde, i Sverige såväl som internationellt. Det är idag en akademisk subdisciplin vid många lärosäten och har inte minst fått stort praktiskt inflytande som hjälpvetenskap för vårdplanering och prioritering.

Jag planerar ett forskningsprojekt där jag ser närmre på denna etableringsprocess, och – i synnerhet – sätter luppen på hur kunskapsteoretiska bryderier och etiska dilemman har diskuterats inom och i relation till detta kunskapsområde, vars rötter kan spåras till kretsarna kring Chicago School of Economics.

Hälsoekonomi förlitar sig starkt på kvantitativa måttstockar, som QALY:s (quality adjusted life years). Men de data som måttstockarna refererar till är till stor del subjektiva, och vilar på självuppskattningar av exempelvis smärta, rörlighet eller depression. Måttstockarna används också ofta för att jämföra resultat av mycket olika typer av insatser. Mot bakgrund av detta, hur har hälsoekonomer legitimerat sina verktyg och beräkningar som underlag för kunskap? Hur har beslutsfattare och andra argumenterat kring konkreta användningar av hälsoekonomi, det vill säga för prioritering mellan olika hälso- och sjukvårdsinsatser och i slutändan olika liv? Och hur har hälsoekonomiska verktyg anpassats för att fungera i olika skala, eller mer precist för att hantera global snarare än nationell hälsa?

Analysen är tänkt att fokusera på en nationell kontext (Sverige) och en internationell (Världshälsoorganisationen, WHO) och bygga på olika typer av skriftligt källmaterial, som forskningsartiklar, handböcker, lagstiftningsmaterial, riktlinjer och offentliga debatter, från 1960-tal och framåt. Projektet fyller, vill jag hävda, en viktig forskningslucka, men har också en bredare samhällslig signifikans. Ekonomiska modeller utövar idag oundvikligen ett stort inflytande på fördelningen av sjukvård och välfärdsresurser i stort. Men vilka ekonomiska modeller, vilket

förklaringsvärde de ges och hur de används är en annan fråga. Här är idéhistoriska perspektiv viktiga för att belysa vad som i grunden står på spel.

Per Wisselgren, Hampus Östh Gustafsson och Tobias Dalberg: *Forskningsfinansieringens effekter: De statliga forskningsrådets etablering och humanvetenskapernas formering, 1947–1977*

Abstract: Hur påverkades svensk humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning av de statliga forskningsråd som etablerades strax efter andra världskriget? I det här projektet undersöks denna övergripande fråga med utgångspunkt i å ena sidan Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd (1947–1977), å den andra Humanistiska fonden (1947–1959) och Statens humanistiska forskningsråd (1959–1977), vilkas betydelse förbisetts av tidigare forskning. Det specifika syftet är att analysera rådets etablering, praktiker och effekter under perioden 1947–1977. Studien är vetenskapshistorisk och vetenskaps sociologisk och anlägger ett såväl komparativt och relationellt som kvalitativt och kvantitativt perspektiv.

Rådets etablering undersöks som en del av den framväxande forskningsrådsinfrastrukturen i Sverige och i relation till samtida utländska motsvarigheter. Dessutom analyseras argument och förväntningar som framfördes i samband med att de nya råden inrättades. När det gäller rådets praktiker studerar vi hur arbetet med att bedöma ansökningar organiserades inom råden. Vilka riktlinjer och kunskapsideal styrde detta arbete? Slutligen identifierar vi såväl avsedda som oavsiktliga effekter som det nya rådssystemet förde med sig på olika nivåer. Vilka typer av forskare och projekt beviljades medel – och vilka fick avslag? Hur låter sig dessa mönster förstås i relation till det bredare forskningslandskapets förändringar?

Genom att belysa den tidiga statliga forskningsfinansieringens effekter visar projektet på tidigare okända mönster i humanvetenskapernas utveckling under detta kritiskt formativa skede. Därigenom ges ny empirisk kunskap om forskningsrådets roll i det (då) nya svenska forskningsfinansiella systemet, som uppvisat tydlig kontinuitet och idag lätt tas för givet. Med en kombinerad förståelse av humanioras och samhällsvetenskapernas historia bidrar projektet till en mer nyanserad grund för vidare reflektioner kring deras samhällsroller och infrastrukturella förutsättningar idag.

11.10–11.20 Paus

11.20–12.30 Parallella sessioner 5

5A (Hum G.217): Kulturstudier

David Östlund: *Interkulturellt tänkande i USA 1915–58: Ett forskningsprojekt*

Abstract: På jakt efter matnyttiga synpunkter vill jag presentera ett treårigt forskningsprojekt som jag inleder den 1 juli 2024, finansierat av Marcus och Amalia

Wallenbergs minnesfond. Det har titeln "Diversity and Democracy: Cultural Pluralist Philosophy, Cultural Relativist Science, and Intercultural Education Confront Racist USA, 1915-1958". Syftet är att undersöka samspelet mellan de företeelser som nämns i projektets namn: den kulturpluralistiska filosofin, rotad i pragmatismen, som lanserades på 1910-talet av Horace Kallen, Alain Locke och Randolph Bourne, den stridbart rasismkritiska och kulturellevistiska antropologiska forskningen som praktiserades och spreds av Franz Boas och hans elever, bl.a. Ruth Benedict och Margaret Mead, samt den reformrörelse i USA:s skolvärld som 1935 lanserade ett nytt uttryck, "intercultural", som namn på sitt eget projekt. De två förstnämnda företeelserna är flitigt uppmärksammade fenomen i 1900-talets idéhistoria, medan forskningen om den sistnämnda företeelsen är knaper. Genom att lyfta fram de omfattande men nästan helt outforskade länkarna, samspelet och överlappningarna mellan projektets tre "hörn" väntas alla tre kunna förstås i ett nytt ljus. Exempelvis torde den s.k. "Harlemrenässansen", 1920-talets rörelse för afroamerikansk kulturkamp – och vars främsta språkrör var filosofen Alain Locke – ha varit en viktig modell för vad "intercultural education" försökte utträta i skolornas klassrum. Särskilt två bakgrunder blir centrala i tolkningen av detta kluster av fenomen: dels rörelsen för "social settlements" (hemgårdsrörelsen) och dess typiska sätt att se på samhällets problem (en "tänkestil" i Ludwik Flecks mening), och dels de intellektuella traditioner som tagit form bland svarta amerikaner i det samhälle vars officiella rasism ägde oreserverad federal sanktion 1896–1954. (Apropå det sistnämnda temat nämner jag kanske också min snart tillgängliga svenska översättning av den afroamerikanska idéhistoriens främsta klassiker, *The Souls of Black Folk* (1903), av W.E.B. Du Bois – som senare bl.a. blev en viktig inspiratör och supporter bakom rörelsen för intercultural education.)

Linnea Ripenberg: *Svarthet i den koloniala periferin: Ras och politisk identitet i det tidigmoderna Tyskromerska riket*

Abstract: Från 1500-talet kom kolonialt präglade representationer av afrikaner att bli ett återkommande inslag i konst och teater i Europa. Produktionen av dessa sammanföll ofta, visar forskning, i tid med staters intressen i den transatlantiska slavhandeln. Men även i länder som det Tyskromerska riket, som vid denna tid inte var en kolonialstat, förekom representationer av svarthet, och materialet i är till stor del ännu obeforskat. Jag har undersökt textuella och visuella källor från teatrala hovceremonier i protestantiska stater inom riket, där män ur samhällseliten uppträdde i blackface under offentliga processioner. Representationerna av svarthet och subsahariska afrikaner, visar jag, följer mönster som skiljer sig från kolonialstaternas, men ändå är laddade med politiskt innehåll i relation till ras; svarthet, till synes bara ett av flera återkommande element i de dramatiserade processionerna, approprierades performativt som en unik markör för geopolitisk och religiös skillnad, och anknyter direkt till den ytterligt spända situationen mellan katolska och protestantiska stater inom imperiet under tiden före trettioåriga kriget. Forskning om ras och rasism i det tidigmoderna i Europa är ett växande fält internationellt, och jag visar också hur Premodern Critical Race

Studies, ett teoretiskt fält i centrum för denna utveckling, kan öppna möjligheter för denna forskning.

John Hennessey: *The Science of Fairy Tales: Race, Nationalism, and Folklore Epistemologies*

Abstract: This paper investigates how the ancient theory of euhemerism was reshaped in the context of 19th-century Britain through the intersection of the new fields of folklore studies, archaeology and racial anthropology. Originating with Greek philosopher Euhemeros' idea that mythology is based on stories of actual historical persons and events that have been exaggerated over time, euhemerism was popular among medieval Christians in explaining "pagan" myths. By the mid-19th-century, however, a secular version of euhemerism emerged that viewed fairy tales as distorted reflections of extinct "primitive" races that could be corroborated by archaeological and anthropological evidence. The leading proponent of so-called "fairy euhemerism" was Scottish folklorist David MacRitchie (1851–1925). MacRitchie was convinced that "fairies," "brownies," and other folkloric figures from the British isles were in fact diminutive, earlier racial groups that had coexisted with the present-day British "race" in the distant past. They lived in underground dwellings that MacRitchie believed corresponded with present-day archaeological finds and had special skills that gave rise to a belief among out-group individuals that they possessed "magic." MacRitchie even went so far as to identify these groups with contemporaneous ethnic groups like Inuit, Sámi, Ainu and Finns. MacRitchie's worldview was shaped by British colonial and racial discourse, but his views were not always supportive of a colonial white supremacist ideology. MacRitchie believed, for example, that present-day Britons had considerable non-white ancestry, feeling that skin color was not an especially important determinant of racial origins. The very valuation of folklore was also subversive in 19th-century Europe, identifying poor, rural peasants as bearers of important scientific information that was frequently dismissed by other scientists as mere superstition. This paper will investigate how MacRitchie attempted to establish scientific credibility for his field and the reception and impact of "fairy euhemerism" in the late 19th and early 20th centuries.

5B (Hum G.219): Historieteorier

David Dunér: *Fanns det idéer före det att någon skrev ner dem?*

Abstract: Svensk idéhistoria har traditionellt börjat med medeltiden, då man först i egentlig mening kan börja tala om en lärd, skriftlig kultur. Men, kan man invända, visst måste människor ha haft tankar och idéer även dessförinnan? I det här föredraget diskuteras den förhistoriska idéhistorien, om och på vilket sätt det är möjligt att ta reda på människors idéer och tankar för vilka vi saknar skriftliga källor. I föredraget argumenteras för att det förflutnas tankar också går att återfinna som ordlösa erfarenheter i själva tingen, i föremål och bilder, bevarade i landskapet. I boken *Svensk idéhistoria: Forntid, medeltid, renässans* (2022) utsträcks idéernas historia till tiden före kristendomens införande, ned till de första människorna vid

den smältande isranden för 15 000 år sedan. I det arkeologiska materialet från sten-, brons- och järnålder finns det spår av tankar, som i till exempel offerfynd, gravmonument och hållristningar. Den materiella kulturen kan närmare bestämt ses som en form av extended eller distributed cognition, som speglar samspelet mellan tänkandet och världen.

Bruno Hamnell: *Det epistemiska, det politiska och det numinösa*

Abstract: Min presentation skisserar ett teoretiskt ramverk för att analysera de historiska skärningspunkterna mellan vetenskap, ideologi och andlighet. Med utgångspunkt i en modell som presenterades i *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge* (2020), använder jag kategorierna det epistemiska och det politiska, men argumenterar att de behöver kompletteras med kategorin det numinösa för att fånga andliga och religiösa aspekter och debatter inom vetenskapen. Jag illustrerar skärningspunkten mellan dessa kategorier genom den tvärvetenskapliga termen holism och dess historia. Mina exempel är den sydafrikanske statsmannen och biologen Jan Smuts, som myntade termen i *Holism and Evolution* (1926); Abraham Maslow, som menade att hans humanistisk-holistiska syn på psykologi skulle bana väg för en framtida psykologisk utopi, ett "eupsychia"; och den ekofeministiska historikern Carolyn Merchant, som anser att holistiska perspektiv är särskilt nödvändiga efter jordens inträde i en ny geologisk era, antropocen.

Adam Kjellgren: *Myth and feminist theory: Simone de Beauvoir, Mary Daly and Donna Haraway*

Abstract: The purpose of the present study is twofold. First, it seeks to make visible how Simone Beauvoir, Mary Daly and Donna Haraway have appropriated concepts of myth derived from mythology (i.e., the study of myth) in ways that have helped them articulate arguments and analyses of great importance to the development of twentieth century feminist theory. Secondly, it aspires to show how the same arguments and analyses challenge the premises on which several longstanding and still influential, mythological discourses rest. Thereby, the study at hand aims to advance new insights concerning the work of these individual theorists (wherein I will show that already established concepts of myth plays a vital but largely overlooked role), the significance of mythology to the history of feminist theory, as well as the potential contribution of feminist theory to the future of mythology.

5C (Hum G.231): Civilsamhälle och folkrörelser

Humlan Majuri: *Straight edge och Hardcore i Umeå*

Under 1990-talet blomstrade en musikscen i Västerbotten som satte Umeå på kartan som Europas hardcorehuvudstad. Med musiken följde politiska ställningstaganden som nykterhet, drogfrihet och veganism. En generation tonåringar förenades i en livsstil som byggde på den skärpta individens ansvar, men tog sig uttryck i skråniga spelningar och militanta politiska aktioner. Det mediala fokuset hamnade på brända SCAN-bilar och matvägrande elever, men här fanns även uppgörelser med

såväl tidigare ungdomsrevolter som samtidens konventioner. En ungdomlig samhällskritik förmedlad lika mycket genom musik och estetik som med sprayade slagord och välskrivna insändare till lokaltidningen. Syftet är att genom Umeås hardcore och straight edge-kultur undersöka betydelsen av plats, praktik och estetik i ungdomligt engagemang och på så sätt fördjupa vår förståelse av tonårens politiska villkor samt berika vår historieskrivning om 90-talets politiska rörelser. Som ungdomsfenomen passar ämnet in i en mer övergripande historisk förståelse av uppväxt: från oskuld genom naiv politisering till mogen samhällsintegrering. Tonåringen som politiskt subjekt blir med det perspektivet inte ett mål i sig, utan ett utvecklingsstadium som får sin berättelse genom den vuxna tillbakablicken, oavsett om det sker med avfärdande eller nostalgi. Jag menar att vi i undersökandet av ungdomskulturer också måste ta ungdomens perceptionella villkor i beaktande, den tidliga och kroppsliga aspekt som kan skilja sig starkt genom livet och där tonåren ofta målas ut som en intensiv fas men utan att det alltid ges utrymme i historieskrivningen. Min långsiktiga förhoppning är att genom berättelsen om Umeås hardcore och straight edge-kultur lyfta frågor om tonårens tidslighet, ungdomskultur som heterotopi och den historiska betydelsen av livsstil som politisk handling. Min kortsiktiga önskan är att här och nu diskutera de metodologiska utmaningarna i att nå dit.

Peter Bennesved: *Nordens strategiska kulturer och civilt försvar?*

Abstract: Civildförsvaret som politiskt fält har på senare år sett blivit allt mer aktuellt för de nordiska länderna. I Sverige återupptogs planeringen för civilt försvar 2015, men har drivits på än hårdare sedan Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina 2022. Samma vår väckte Sveriges och Finlands ansökan om medlemskap i Nato frågor om på vilka sätt ett Natomedlemskap potentiellt skulle kunna tvinga fram anpassningar av befintliga organisationsmodeller och strukturer för civilt försvar? Både Sverige och Finland har en lång tradition av att organisera civilförsvaret från en självständig och alliansfri utrikespolitisk position, vilket har satt spår i organisationerna på lång sikt. Hur kommer Natomedlemskapet egentligen förändra vår syn på civilt försvar? Men med tanke på utvecklingen av civilförsvaret i Norge och Danmark under nittonhundratalet finns det skäl att ifrågasätta hur betydelsefulla geopolitiska förändringar och Natomedlemskap verkligen är för att bestämma politiken inom detta område. Kan det finnas andra faktorer att beakta när det gäller hur de nordiska länderna organiserar säkerhet och civilförsvaret? Vad driver förändringar och utvecklingslinjer inom dessa områden?

I ett nyligen avslutat forskningsprojekt började FOI studera denna fråga. I den här presentationen vill vi visa några preliminära resultat, och diskuterar på vilket sätt *strategisk kultur* är en användbar analytisk modell för att karakterisera de ibland avvikande utvecklingslinjerna inom civilt försvar i den nordiska kontexten. Många författare har hävdade att strategiska kulturer har betydande påverkan på militär planering och organisation, så varför inte även inom politikområdet för civilförsvaret? Dessutom öppnar forskningsprojektet för en diskussion om det finns en specifik

"nordisk" modell för civilförsvarspolitik och organisation, eller om vi istället bör betona de många skillnaderna mellan länderna.

Jenny Gustafsson och Rebecka Lettevall: *Fredsvisioner och fredspraktiker i förändring: i och kring Svenska freds- och skiljedomsföreningen 1883–1991*

Abstract: Med detta projekt vill vi visa hur fredsvisioner och fredspraktiker har förändrats i olika historiskasituationer och i samspel med samhällsförändringar. Svenska freds- och skiljedomsföreningen (SFSF) är en av världens äldsta fredsorganisationer och har varit en aktiv röst i den svenska fredsdebatten sedan 1883. Trots att Sverige har framträtt och identifierat sig som en "moralisk stormakt" och en humanitär aktör under 1900-talet är de svenska fredsvisionernas historia ett outforskat forskningsområde. Syftet är således att utforska SFSF:s första hundra år (1883-1991) genom att rikta fokus mot det dynamiska samspelet mellan inflytelserika fredsaktörers visioner och SFSF:s interaktioner med andra föreningar i olika sammanhang, nationellt och internationellt. Vi betraktar denna interaktion som en social infrastruktur och analyserar inflytelserika aktörers fredsvisioner, tidsorienteringar och praktiker genom att kombinera teorier om temporalitet med rörelse- och organisationsteori. Därigenom belyser vi såväl samhälleliga och existentiella nivåer som kortsiktiga resultat och långsiktiga mål i fredssträvanden. Vårt ramverk är baserat på ovannämnda teorier, kontextualiserad idéanalys och ett historiskt perspektiv med temporala brytpunkter med syfte att greppa formationer och förändringar i människors tänkande och agerande för fred över tid.

12.30–13.30 Lunch

13.30–14.00 Avslutning (Hum D.220 Hjortronlandet)